

MR. SC. ADIL OSMANOVIĆ

Brak i porodica u spisateljskom opusu Ćamila Avdića

U svom spisateljskom radu, Ćamil Avdić se znanstveno i publicistički bavio aktuelnim pitanjima vremena u kome je živio. Širinu njegovog znanstveno-društvenog interesovanja možemo najbolje spoznati uvidom u teme o kojima je pisao: brak i porodica, religijske slobode, međuvjerska i međuetnička tolerancija, socijalna pravda, socijalizam, socijalna etika, država i vrijednosti američkog društva. Ove teme i danas predstavljaju najaktuelnija pitanja modernog načina života kao i bitna pitanja savremene sociološko-politološke, antropološke i historijske znanosti. Njegovi radovi su značajan izvor za razumijevanje historijskih, društvenih, političkih, duhovno-idejnih, te širih kulturološko-civilizacijskih karakteristika bosansko-hercegovačkog društva za vrijeme austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini. Zato ćemo se u ovom radu posebno osvrnuti na Avdićevo razumijevanje institucije braka i položaja žene kako u braku, tako i društvu općenito, poglede evropskog čovjeka na ženu kroz prizmu

kršćanskog učenja i iskustva te njegovu interpretaciju islamskog učenja i šerijata o ženi i braku.

Kratak osvrt na biografiju Ćamila Avdića

Ćamil Avdić je rođen 1913. godine u selu Plana kod Bileće, Istočna Hercegovina. Osnovnu školu je završio u svom rodnom mjestu, a Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Poslije završetka Gazi Husrev-begove medrese (1935.) diplomirao je na Višoj šerijatskoj sudačkoj školi (1939.), a zatim u Kairu, na Univerzitetu Al-Azhar (1951.), na kojem je stekao diplomu Royal Alimija Degree (specijalizant).

Nakon završetka studija, njegov povratak u Bosnu, kao intelektualca sa jeko izraženim antikomunističkim idejama, o kojima je i pisao, nije bio moguć s obzirom na opće stanje i političku klimu koja je u to vrijeme vladala u Jugoslaviji. Zato još neko vrijeme ostaje u Kairu, radi i objavljuje svoje radove

na arapskom jeziku u listovima *At-Thalaga* i *Al-Masry*. Bio je istinski poliglota, govorio je arapski, engleski, turski i persijski jezik. Svoj prvi tekst na engleskom jeziku pod naslovom *Islamizacija Bosne i Hercegovine za vrijeme osmanske vladavine*, objavio je 1947. godine u listu *Shaykha* Muhameda Ashrafa iz Lahorea, Pakistan. Inače, on je još za vrijeme svog srednjoškolskog obrazovanja objavljivao radove u *Novom Beharu* i *Narodnoj uzdanici*, a za vrijeme studija u *Glasniku Islamske vjerske zajednice*, Kraljevine Jugoslavije, *Kalendaru Gajreta* i *El-Hidaji*.

Bosansko-američko udruženje *Džemijetu-l-hajrije (Muslimansko uzajamno potpomagajuće društvo)*,¹ sa sjedištem u Čikagu, 1954. godine, poziva Avdića da dođe u Čikago i preuzme službu glavnog imama. Avdić je u Čikagu proveo najplodniji i zreli dio svog života. Pored redovnih organizacijskih i drugih poslova iz djelokru-

1 Muslimansko uzajamno i potpomagajuće društvo *Džemijetu-l-hajrije* osnovano je 1. maja 1906. godine u Čikagu, juna 1915. u Butteu, a 15 februara 1916. u Montanai. Osnivački akt Društva sastojalo se od 9 odjeljaka i 38 članaka: odjeljak 1 govori o cilju Društva ujedinjenih muslimana u Americi, odjeljak 2 o načinu obrazovanja društva, odjeljak 3 o upravi i njenim dužnostima, odjeljak 4 o društvenom obrtnom kapitalu, odjeljak 5 o pomaganju bolesnih i sprovođu umrlih članova, odjeljak 6 o društvenim skupštinama, Odjeljak 7 o prestanku društva, Odjeljak 8 o istupanju iz društva i plaćanju društvenih uplata, odjeljak 9 o savezu ujedinjenih društava – konvencije i pravila (...) Društvo se deklariralo da nema nikakvih političkih ciljeva nego samo dobrotvorne (M. Zulfić, *100 godina Bošnjaka u Čikagu*, cit. djelo, str. 15) „Do prvog maja 1906. godine Bosanaca je bio dovoljan broj da osnuju asocijaciju pod imenom Džemijetu-l-hajrije (dobrotvorno društvo). Ovo društvo je prvobitno formirano u Čikagu, ali je kasnije imalo svoje ogranke u Gary, Indiana (17 decembra 1913.) Wilpenu, PA“ (M. Abdullah al-Ahari, *Jedan od prvih muslimanskih učenjaka u Americi*, u *Život i djelo Ćamila Avdića*, cit. djelo, str. 80.)

ga glavnog imama, on se intenzivno bavio i spisateljskom djelatnošću. U međuvremenu je magistrirao bibliotekarske znanosti na Rosary College (1963.) i postao član sljedećih akademskih asocijacija: *Američke asocijacije univerzitetskih profesora*, *Asocijacije bliskoistočnih studija*, *Bosansko-američkog kulturnog centra*, *Vijeća imama i Američkog orijentalnog društva*².

Ćamil Avdić je jedan od rijetkih, ako ne i jedini Bošnjak, koji je završio tri koledža i stekao tri diplome na tri kontinenta. Prvu u Sarajevu na Višoj Islamskoj Šerijatsko-sudačkoj školi, 1939. godine, drugu na čuvenom Al-Azharu, 1951. i treću u Čikagu, Sjeverna Amerika.

Da li je žena inferiorna u bračnoj zajednici?

Kada piše o ženi i njoj poziciji u društvu, Avdić ističe, da su uslovi modernosti odredili ženi novu ulogu. U savremenom društvu ona je u situaciji da uzme aktivno učešće, ne samo u radu i privređivanju, već i u kulturi i politici, te u drugim sadržajima društvenog života. U takvim društvenim uslovima, u nastojanjima savremenog društva za potpunom emancipacijom žene, nastali su brojni feministički pokreti. Da bi tom pokretu dao tumačenje iz pozicije islamske doktrine, Avdić u svom radu „Problem reforme braka u vezi sa islamskim pitanjem“³ daje kratak pregled razvoja porodice kroz historiju, iskazujući zavidno sociološko znanje, a zatim elaborira poglede kršćanstva, socijalizma i isla-

2 Cit. djelo, str. 79.

3 Ćamil Avdić, *Problem reforme braka u vezi sa ženskim pitanjem*, *Glasnik Islamske vjerske zajednice kraljevine Jugoslavije*, VI /1938; br. 9, str. 334-346.

ma na ženu i brak. Nakon iznesenih historijskih i kulturoloških pogleda o ženi, on govori o zabludama feminizma iz pozicije reformske interpretacije islamske doktrine o tom pitanju. Kada raspravlja o položaju žene, prije svega njezinom odnosu prema muškarcu, Avdić polazi od ključnog i često postavljanog pitanja: „Je li žena inferiorna, superiorna ili jednaka muškarcu?“. Uslovi modernosti odredili su ženi, uviđa Avdić, novu ulogu. Žena je u savremenom društvu u situaciji da uzme aktivno učešće, ne samo u radu, i privređivanju, već i u kulturi i politici, te u drugim sadržajnostima društvenog života.

Avdić konstatira da su mišljenja o ovom pitanju uvijek bila podijeljena, ali i tvrdi da je „to pitanje po našem mišljenju krivo postavljeno i svaki pozitivan odgovor na njega trpi kritiku“. Avdić, takođe, ističe da mnogi evropski narodi različito gledaju na ženu, detaljno iznoseći primjere iz evropske kršćanske povijesti o obespravljenosti i neravnopravnom položaju žena. Avdić tvrdi da je islam, preko konkretizacije u šerijatskom pravu, ženi dao mjesto u društvu koje joj pripada prema njezinoj ženskoj (ljudsko-ženskoj) prirodi. On iznosi dosta originalno islamsko-reformističko stajalište koje odgovara ženskom „tjelesnom i duševnom organizmu“. Zato ga i vrijedi u cijelosti iznijeti: „Žena nije ni inferiorna ni superiorna, ni jednaka muškarcu. Žena je od muškarca različita, kako po svom fizičkom, tako i po psihičkom sastavu. Njoj prema tome pripadaju, ne prava i dužnosti jednaki muškarčevim, nego prava i dužnosti koje odgovaraju cjelokupnom njenom tjelesnom i duševnom organizmu. Zato smo u pravu kad tvrdimo da je šerijatsko pravo ženi dalo odgo-

varajuće mjesto u društvu; ono joj je dalo ekvivalentna prava i dužnosti. Žena tim nije zapostavljena, ni podređena muškarcu. Ona je dobila, a mora i dobiti ono za što je određena“. U zaključku ovoga rada, Avdić tvrdi da šerijatsko pravo omogućava ženi savremenog doba da se realizira kao cjelovita ljudska ličnost.

Učenje islama, kršćanstva i socijalizma o braku i porodici

Kad raspravlja o braku⁴ i porodici,⁵ Avdić to ne čini radi ovih društvenih grupa kao takvih, kao izolovanih identiteta samih za sebe, već zbog šire društvene zajednice—jer su to važna i veoma aktuelna pitanja, aktuelna upravo iz razloga što se tiču i društva i vjere. Pozivajući se i oslanjajući se na stavove Kur'ana⁶ i Hadisa,⁷

4 „Brak je ugovor između dvoje ljudi suprotnog pola, da uspostave porodičan život. Da bi bio validan, ugovor bi trebao biti zaključen između dvije osobe koje pravno mogu uspostaviti porodični život, koje nisu u srodstvu jedno sa drugim, u skladu sa propisima Časnog Kurana“. (Ćamil Avdić, Cit. djelo, str.134.)

5 „Porodica—najstarija, najtrajnija, ali i promjenljiva primarna društvena grupa koja se temelji na bio-reproduktivnim, bio-seksualnim, bio-socijalnim, socio-zaštitnim i socio-ekonomskim vezama muža i žene i njihove rođene ili adaptirane djece, koji su međusobno povezani brakom, srodstvom i udruženi radi lakšeg zadovoljavanja raznovrsnih potreba ličnosti, društva i porodice“. (*Sociološki leksikon*, str. 471.)

6 „I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista pouke za ljude koji razmišljaju“. (Kuran XXX/21)

7 Muhamed, a.s. kaže: „Ko se oženi, taj je očuvao polovinu vjere; nek se čuva u drugoj polovini... Brak je moj običaj; ko ne izvršava moj običaj, ne spada u moju zajednicu... Ko je sposoban da snosi materijalne terete, što proistječu iz bračne zajednice, a ne oženi se, ne spada u moju zajednicu“ itd. (Ćamil Avdić, *Problem reforme braka u vezi sa*

Avdić se upušta u uporednu analizu šerijatsko-pravnog i kršćanskog, te drugih sekularnih učenja o braku, ženi i porodici uopće. „Bitne karakteristike kojima se razlikuje šerijatsko-pravna ženidba od rimske i kršćanske, pored različitog učenja o braku i ženi uopće, jesu razrješivost i poliginost. Poliginost se po šerijatskom pravu, kako je više puta naglašeno, tolerira, a ne naređuje i postavlja joj se veoma strogi uslovi. Islam daje ženi odgovarajuće mjesto u društvu i pokazuje se kao sredina između dva ekstremna učenja: socijalizma i kršćanstva. Žena nema pravo za sebe tražiti apsolutnu jednakost s muškarcem. To je besmisleno, neopravdano, neprirodno pa i protivprirodno. Tu baš i leži neuspjeh i zabluda feminizma“⁸.

Avdić ne shvata brak samo kao ličnu ili dobru volju pojedinca, već ljudsku nužnost, određenu samom čovjekovom prirodom, koja je, između ostalog, određena i seksualizmom – privlačnošću dva različita pola. Da bi znanstveno utemeljio ovo svoje stajalište, on se poziva na Weingero-rov zakon seksualne privlačnosti kojeg interpretira na vlastiti način,⁹ bez preciznog citiranja. Avdić brak smatra fundamentalnom društvenom institucijom, jer je on „izvor i udobnost mira, za roditelje, djecu i njihove rođake“¹⁰.

ženskim pitanjem, str. 341.)

8 Citirano djelo, str. 341.)

9 „Dva individua raznog spola naginju združenju, kad njihova svojstva sačinjavaju zajedno potpuna čovjeka i potpuniju ženu; tj. muškarac, koji je psihološki $\frac{3}{4}$ muškarac, a $\frac{1}{4}$ žena, nanosi svoju nadopunu u ženi, koja će u svom psihološkom organizmu imati sve iste razmjere obrnuto (tj. $\frac{3}{4}$ žena, a $\frac{1}{4}$ muškarac). Zato i jest ljubav želja za nadopunjavanjem“. (Ćamil Avdić, isto, str. 342.)

10 Opširnije, Ćamil Avdić, *Survey of Islamic Doctrines*, (Pregled islamske doktrine), Ceder Rapids,

Raspravljajući o braku kao društvenoj praksi, Avdić se ne ustručava, već naprotiv, vrlo slobodno i dosta stručno raspravlja o fenomenu slobodne ljubavi, seksualnom životu supružnika, odnosu roditelja prema djeci, prostituciji i drugim društveno-značajnim pitanjima. Avdić se žestoko, navodeći argumente, suprotstavlja svim oblicima izvanbračnog života i nalazi u njima prirodne nedostatke u ljudskoj prirodi. Tako on navodi Gumplavićev stav o braku,¹¹ ali odmah iznosi kritičan stav, naspram svih onih koji se zalažu za slobodnu ljubav izvan braka. „Tako eto socijalisti misle da će doći vrijeme, kad će se žena izjasniti protiv braka, ali bi tad tek i doživjela svoju punu propast. Žena je toga svjesna i ona se ne bori protiv braka, jer joj je brak jedino utočište; tu je ona kraljica i gospodarica. Brak se za evropsku ženu može učiniti snošljivijim i može joj se dati ekonomska sloboda, ali se ona ne može osloboditi braka, jer joj je to priroda namijenila. Boriti se protiv prirodnih određenja besmisleno je i bezuspješno“¹².

Slobodna ljubav, koju i danas zagovaraju i mnogi tzv. modernisti i liberali, te borci za ljudska prava, kako tvrdi Avdić, ostavila je mnogo problema i neriješenih

Iowa, 1979, str. 134.

11 „Za ženu je brak do sada bio nužan radi nekakvog javnog staranja za djecu i njihove matere. Ukoliko se više podiže to javno staranje i ukoliko su više otvorene mogućnosti ženama za zaradu, pod što povoljnijim uslovima, utoliko brak postaje izlišnim i kad se konačno žena, a ne čovjek izjasni, da joj više ne treba brak, tada je odista brak zastario, tek tada slobodna ljubav može biti normalna forma spolnog života kulturnih ljudi“ (L.Gumplović, *Slobodna ljubav i brak*, citirano prema Ćamilu Avdiću, *Problem reforme braka u vezi sa ženskim pitanjem*.)

12 Ćamil Avdić, *Problem reforme braka u vezi sa ženskim pitanjem*, Str. 344.)

pitanja. Jedno od tih je i problem o djeci iz takvih seksualnih kohabicijskih odnosa. Avdić se suprotstavljao rađanju djece izvan braka, upravo zbog same djece i njihovog odgoja, navodeći negativne primjere iz ere odgoja djece u „komunama u Sovjetskoj Rusiji“¹³. Ističući, nakon svih ovih primje-

13 „Odgajanje djece u tzv. ‘komunama’ dalo je skroz negativne rezultate u Sovjetskoj Rusiji. Tu su ova dekadentna učenja pokazala svu svoju gotinju i nemoć da društvu uopće, a braku napose daju bolju i idealniju formu. Time se ne želi reći da je današnje društvo skroz zdravo, da u njemu nema nepravde i potlačenosti. Svakom je jasno, ko želi istinu reći, da je u današnjem društvu nekim klasama težak i nesnosan život, ali se sve te nepravde mogu riješiti na pravedan način, a da se ne zanosimo idejama komunističkog raja na zemlji. Krvav je to i strašan raj! Na hiljade djece skapalo je od gladi, hiljade su ih podivljale i poslije su ih nalazili mrtve po drveću i putevima. Jadno je dijete koje ne osjeti slatku majčinu riječ, mehko njeno krilo i pamučna njedra njena! U’ komunama’ su bile posebne dojilje i odgojiteljice, koje su imale dužnost njegovati i odgajati tuđu djecu. To su bile neprirodne pojave pa nije čudo da će

ra, šerijatsko-pravni brak kao najsavršeniju bračnu formu, Avdić svoj stav podupire upravo islamskim odnosom prema pravu žene na naslijeđe, što joj daje ekonomsku samostalnost, odvojeno upravljanje imovinom bračnih drugova i pravo na razvoj. Sve ove šerijatsko-pravne norme braka čine ga modernim u svim vremenima i prostorima.

Moral i brak

Moralnost u braku, za Avdića je vrlo bitna karakteristika braka, njegova ne samo duhovna, već i društvena obaveza, ako se želi napredak zajednice u kojoj se živi. „Islam zahtijeva da oboje i muž i žena budu vjerni jedno drugome pod svim okolnostima. Poslanik je rekao: ‘među mojim sljedbenicima, najbolji su ljudi oni koji su najbolji prema svojim ženama, dok se sve to katastrofalno svršiti.’ (Cit.djelo, str. 345.)

su najbolje žene one koje su najbolje svojim muževima.' Časni Kur'an kaže: '...One (žene) su vaša odjeća, dok ste vi njihova odjeća.' (Kur'ana, IV/1). Odjeća je ono što sakriva nečiju dobrotu i tajne dijelove, a tako i muž i žena ulazeći u bračne odnose, osiguravaju jedno drugom čednost. Odjeća daje dostojanstvo, ljepotu i uljepšavanje tijela, a tako i muž i žena jedno drugom. Za ukrašavanje se razumije da je fizički ukras. Međutim, duhovno uljepšavanje kroz bračni život je puno važnije¹⁴. Ono što posebno impresionira u Avdićevom mišljenju o braku, a prije svega o porodici, jeste to da on, bez obzira što se čvrsto drži islama i šerijatskog prava, porodicu ne smatra statičnom pojavnošću,¹⁵ već naprotiv, ona je za njega dinamična društvena grupa koja se mijenja i razvija u vremenu i prostoru. Istovremeno, Avdić ističe da se u okviru šerijata, svih šerijatskih škola mogu naći odredbe koje reguliraju različitosti porodičnih formi.

Pored bračnih obaveza i obaveza prema djeci, u porodične odnose svakako spadaju i odnosi prema roditeljima. Avdić u interpretaciji ovih pitanja je jasan i nedvosmislen. „Svemogući Bog je kreirao instikt ljubavi između roditelja i djece. Ova ljubav je zajednička među svim živim bićima, jer bez toga, svaka vrsta bi nestala i život bi došao do kraja. Roditelji vode brigu o svojim izdancima dok su ovi slabi i nesposobni da brinu za sebe. Prema tome ako roditelji postanu hendikepirani ili siromašni, mi moramo da brinemo o njima,

14 Ćamil Avdić, *Survey of Islamic Doctrines*, (Pregled islamske doktrine), Ceder Rapids, Iowa, 1979. str. 135.

15 „Porodica nije stacionirana; ona se mijenja, razvija, transformira.“ (Ćamil Avdić, *Problem reforme braka u vezi sa ženskim pitanjem*, str. 346.)

takođe. S pravne tačke gledišta, obezbjeđivanje izdržavanja za roditelje je obaveza za izdanke pod određenim okolnostima. Što se tiče oca, ako je siromašan, bez obzira na njegovu sposobnost za rad i da zaradi sebi za život, njegovi izdanci, ako su sposobni, obavezni su da mu obezbijede izdržavanje. Isto pravilo primjenjuje se za majku i za druge rođake u direktnoj uzlaznoj liniji.¹⁶ Sva pitanja vezana za brak i porodicu, kao i mnoga druga pitanja društvenog života, Avdić objašnjava religijskim stavovima, ali tako da on religiju, a prije svega njenu praktičnu primjenu, sagledava u kontekstu vremena i društvene stvarnosti u kojoj se ona praktično realizira kao društvena i historijska praksa.

Zaključak

Avdić ne shvata brak, samo kao ličnu ili dobru volju pojedinca, već ljudsku nužnost određenu samom čovjekovom prirodom, koja je, između ostalog, određena i seksualizmom – privlačnošću dva različita pola. Da bi znanstveno utemeljio ovo svoje stajalište, on se poziva na Weingerov zakon seksualne privlačnosti kojeg interpretira na vlastiti način, bez preciznog citiranja. Avdić brak smatra fundamentalnom društvenom institucijom, jer je on „izvor i udobnost mira, za roditelje, djecu i njihove rođake“.

Raspravljajući o braku kao društvenoj praksi, Avdić se ne ustručava, već naprotiv, vrlo slobodno i dosta stručno raspravlja o fenomenu slobodne ljubavi, seksualnom životu supružnika, odnosu roditelja prema djeci, prostituciji i drugim društveno značajnim pitanjima. Avdić se žestoko, na-

16 Ćamil Avdić, *Survey of Islamic Doctrines*, (Pregled islamske doktrine), str. 132.

vodeći argumente, suprotstavlja svim oblicima izvanbračnog života i nalazi u njima prirodene nedostatke u ljudskoj prirodi.

Ono što posebno impresionira u Avdićevom mišljenju o braku, a prije svega o porodici, jeste to da on, bez obzira što se čvrsto drži islama i šerijatskog prava, porodicu ne smatra statičnom pojavnošću, već naprotiv, kao dinamičnu društvenu grupu koja se mijenja i razvija u vremenu i prostoru. Istovremeno, Avdić ističe da se u okviru šerijata, svih šerijatskih škola mogu naći odredbe koje reguliraju različitosti porodičnih formi. Pozivajući se i oslanjajući se na stavove Kur'ana i Hadisa, Avdić se upušta u uporednu analizu šerijatsko-pravnog i kršćanskog, te drugih sekularnih učenja o braku, ženi i porodici uopće. □

Literatura

1. Agić, Senad, *Imigracija i asimilacija – Iskustvo bosanskih muslimana u Chikagu*, „El-Kalem“, Sarajevo, 2005. **Život i Djelo Ćamila Avdića**, Zbornik radova, „El-Kalem“, Sarajevo, 2001.
2. Avdić, Ćamil, *Survey of Islamic*

Doctrines, Cedar Rapids, Iowa. Cedar Graphics. 1979.

3. Avdić, Ćamil, *Problem reforme braka u vezi sa ženskim pitanjem*, Glasnik Islamske vjerske zajednice kraljevine Jugoslavije, VI / 1938; br. 9, str. 334-346.
4. Avdić, Ćamil, *Pravda i medjusobna ljubav u islamu*, Glasnik Islamske vjerske zajednice kraljevine Jugoslavije, VI / 1938; br. 12, str. 442 – 447.
5. Avdić, Ćamil, *Zajednička (socijalna) svijest i njen utjecaj na život društva*, Glasnik Islamske vjerske zajednice kraljevine Jugoslavije, VII / 1939; br. 5 – 6, str. 157 – 163
6. Avdić, Ćamil, *Islam je konstruktivan*, Glasnik Islamske vjerske zajednice kraljevine Jugoslavije, VIII / 1940; br. 3, str. 97 – 102.
7. Sharich, Dr. Safija, *Kamil Avdich Imam, Scholar and Bosnian* in The Islamic Cultural Center: the Center, the People, and the Mission (Chicago, IL: ICC, October 15, 1988). Pages 9 -10.
8. Tanovic, Becir, *A Brief History of the Islamic Cultural Center* in The Islamic Cultural Center: the Center, the People, and the Mission (Chicago, IL: ICC, October 15, 1988). Pages 1 – 8. Tension, Patricia. March 32, 1976.
9. Zbornik radova, *Život i Djelo Ćamila Avdića*, „El-Kalem“, Sarajevo, 2001.